

DETERMİNİZM VE MODERNLEŞME

As. Ahmet YÜCEKÖK

Çağımızda siyasal bilimcilerin uğraşı alanlarından ve önemlilerinden biri toplumların modernleşme süreçleri ve bu süreçlerin saptanması ve ölçülmesi için oluşturdukları yaklaşımlar ve yöntemlerdir. Gayet geniş bir düzeyde ve çok çeşitli yaklaşımları kapsayan modernleşme incelemeleri, «modern toplum» kavramında da endüstrileşme, şehirleşme, okur yazar yüzdesi gibi nitelikleri aramaktadır. Kuşkusuz bu değişkenlerin teker teker incelendiği gibi modernleşme sürecini etkileyecek nitelikteki değişkenlerin karşılıklı etki ortamı içinde topyekûn değerlendirilmesi de genellikle rastlanan bir yaklaşımdır.

Modern toplumu, çağdaş yeteneklerin doruğuna ulaşmış bir toplum olarak alırsak, toplumdaki kapasitenin ve yeteneğin ölçülebilmesi için iki ana yaklaşım olduğunu kabul edebiliriz.

Bunlardan birincisi ampirik yaklaşım ikincisi ise analitik yada developmental diye isimlendirebileceğimiz yaklaşımdır.

Birinci türe giren incelemeler söz konusu toplumda kişi başına düşen doktor sayısından, kişi başına tüketilen elektrik yada kömür miktarına, kişi başına düşen uluslararası haberleşme sayısından millî gelir dağılımına kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Ayrıca şehirleşme, okuma yazma, endüstrileşmenin yoğunluğu, kurumların niteliği ve fonksiyonel yapısı da ya ayrı ayrı ya da bir bütünü tamamlayan unsurlar olarak toptan ele alınmakta ve böylelikle toplumun modernleşme sürecinin hangi düzeyinde olduğu saptanmaya çalışılmaktadır.

Analitik yaklaşımda ise toplumun iç dinamiklerine eğilinmekte ve geniş kapsamlı sistem incelemeleri yapılmaktadır. Sistemin kriz kaldırma kapasitesi nedir, toplumsal kurumlar sistem içerisinde fonksiyonlarını ne ölçüde sağlayabilmekte ve ne ölçüde etkili olabilmektedir, devlet - toplum ve toplumsal sınıflar arasındaki uzlaşma nasıl sağlanmakta, talep-yaptırım (*information-coercion* dengesi ne ölçüde yaratılabilmektedir?

İki toplum arasındaki modernleşme farkını anlamak için her iki toplumdaki baskı guruplarının sayısını aritmetik bir hesaplama saptamanın pek kesin bir açıklık getirmeyeceği oldukça açıktır. Baskı guruplarının daha az sayıda olduğu bir toplumda bu guruplar eğer sistemin işleyişine önemli katkıda bulunabilmekteyseler yaptıkları görev modernleşme sürecinde çok sayıda fakat etkisiz baskı guruplarına sahip topluma nazaran daha etkili olacaktır.

Bu nedenle geniş kapsamlı sistem incelemeleri olan makro düzeydeki yaklaşımlar toplumu bütün kurumsal, kültürel ve fonksiyonel yapısı ile bir tüm olarak ele almaktadır. Toplumların kurumsal, kültürel ve ideolojik yapıları o toplumun üst yapısını meydana getirdiklerine göre modernleşme sürecine yeni bir ışık getirebilmek için o toplumun tarihi süreç içerisinde belirlenmiş alt yapı kurumlarına eğilmekte de yarar vardır. Toplumun değerlerine yön veren unsurlardan siyasal kültür ve siyasal stil üzerinde önemle durulmuştur. Fakat bunlarda alt yapıdan etkilenen ve ondan oluşan unsurlardır.

Bu makalede değinilen determinist yaklaşım işte toplumsal gelişmenin ana nedenini meydana getiren alt yapının araştırmasıdır.

Toplumların hangi gelişim çizgilerinden ilerlediğini neden değişik ideolojilere yöneldiğini, ne gibi farklı aşamalardan geçtiğini ve bütün bunların temelinde hangi güçlerin yattığını Barrington Moore bize determinist bir yaklaşımla açıklama çabasındadır.¹

Modernleşme süreci içerisinde de değişik toplumların endüstriyel toplum yapısına farklı yollardan yönelişlerinin nedeni kendi bünyelerinin yapılarında yatmaktadır. Demek oluyor ki modernleşme sürecine birer üst yapı kurumları olan toplumun kurumsal görüntüsü, kültür yapısı ve ideolojisi hakim olmakta ve modernleşmeyi bu üst yapı kurumları gerçekleştirmektedir.

Fakat toplumun kültür yapısı, kurumsal görüntüsü, ideolojisi gibi üst yapı kurumlarını ne gibi güçler hangi ortamlarda gerçekleştirmektedirler? Bu suale cevap verebilmek için toplumun alt yapı kurumlarına eğilmek gerekir. Neden bir toplumun kaderine tepeden inmeci bir askerî bürokrat elit ve toprak soylusu koalisyonu hakim olurken diğer bir toplumda sınıf çatışmasını dengeliyen parlamenter burjuva demokrasisi hakim olmaktadır? Modernleşme yolunda komünist modeli seçmiş toplumlarda gelişen köylü-

(1) Moore, Barrington Jr., *Social Origins of Dictatorship and Democracy*, Allen Lane the Penguin Press, London, 1967, 559 s.

işçi devrimleri hangi etkenler nedeniyle gerçekleşmiş, diğer toplumlarda böyle devrimci bir potansiyel hangi koşulların varlığı nedeniyle oluşmamıştır? Önceden de belirtildiği gibi bu suallerin cevabı toplumun alt yapısı ile ilgili olup, toplumun temeldeki ekonomik sorunlarını ışığa çıkarmakla anlam kazanacaktır. Toplumsal yapıya rengini veren sınıf çatışmaları birer çıkar çatışmalarıdır. Sınıflar arası çıkar çatışmaları toplum içerisinde sınıflar arası çıkar koalisyonlarına nazaran daha ayrı niteliklerde ideolojiler ve kurumsal yapılar kurar. Demek oluyor ki, modernleşmeye yönelmiş bütün rejimlerin tabanını ekonomik çıkar saptamaktadır. Bu rejimlerin de niteliğini ve böyle bir modernleşme yöntemi seçmelerinin kaçınılmazlığını anlayabilmek için toplumdaki ekonomik sorunlara ve çıkar kaynaklarına iğilmemiz gerekir.

Modern Topluma Giden Üç Yol

Böyle determinist bir gözlemlerle toplum eleştirisine girişmiş olan Barrington Moore'un kurduğu model üç ana kısma ayrılıyor. Yoğun endüstri toplumuna yönelen her üç yol da birer modernleşme yöntemidirler.

Bu üç yöntem sırası ile şunlardır :

- a) Parlamenter demokrasi,
- b) Faşizm,
- c) Komünizm.

Burada modernleşme teoricisinin hangi yöntemi diğerlerine tercih ettiğini ya da hangisinin daha çok başarılı olabileceğini düşündüğünün tartışması yapılmayacak ve bir takım değer yargıları üzerinde durulmayacaktır. Yapılacak olan bu üç yöntemin de teker teker ele alınıp herbirinin hangi koşullar altında gerçekleşebileceğinin örneklerle açıklanacağıdır. Şimdi ilk olarak Marxist bir eleştiri ile toplumun alt yapı kurumlarına inen Barrington Moore'un parlamenter demokrasi modelini ele alıp, adı geçen rejimin hangi koşullar altında gerçekleşebileceğini saptamaya çalışalım.

Üç Kapitalist Devrim ve Parlamenter Demokrasi

Parlamenter demokrasiye yönelen üç kapitalist devrim İngiliz Püriten devrimi (1688), Fransız devrimi (1789) ve Amerikan iç har-

bidir (1861).² Bu üç devrimin de parlamantarizme yönelişi yalnızca kronolojik bir farktan ibaret kalmamış, ayrı ayrı güçlerin, değişik koşullar altında etkili olabilmeleri ile sağlanmıştır. İngilterede devrimi toprak soylularla burjuvalar gerçekleştirmiş, Fransada zayıf bir burjuvazi, orta sınıf köylülerin ve şehirdeki pleblerin omuzlarında iktidara gelmiş Amerikada ise bir endüstri sınıfı toprak soyluları ezerek demokrasiye giden yolu açmıştır.

Bu üç devrimin de eleştirisini yaparken bize bu farklılıkları açıklayabilecek üç ana değişken üzerinde durmalıyız.

- 1 — Toprak soyluların kral ile olan ilişkileri,
- 2 — Toprak soyluların ticari tarıma dönebilmeleri,
- 3 — Toprak soyluların şehirlerdeki burjuva ile olan ilişkileri.

Üç Ana Demokratik Koşul ve Nitelikleri

Barrington Moore'a göre demokrasiye geçişin ilk koşulu mutlakiyetçi monarşinin sınırlandırılmasıdır. Çok güçlü ve «kanun benim» diyen bir monarşi, karşısında yeni güçlenmeye başlayan sınıflara muhalefet etme yeteneğini vermemek için ezecek ve modernleşmeye açılan yeni güçleri yaşatmayacaktır. Öbür taraftan zayıf bir monarşi ve güçlü bir toprak soylular, sınıfı da demokrasiye yönelen yolları tıkayacak niteliktedir. Merkezin denetiminin zayıfladığı böyle bir ortamda meydan toprak soyluların çıkarlarına açık bırakılacak ve devletin, asayiş ve halkın çıkarlarını koruyamadığı durumlarda toplumun kaderini derebeylerinin birbirleri ile yaptıkları sürekli harpler tayin edecektir. Bu nedenle demokrasiye açılan yolun ilk ana koşulu aristokrasi ile monarşinin birbirlerini denetleyip sınırlandırarak güçte olmalarıdır.

İkinci ana koşul ise toprak soylular sınıfının ticari tarıma dönebilmeleri koşuludur. Bunu gerçekleştirmiş toplumlarda üç önemli durum belirlemektedir.

(2) Moore'un son kapitalist ihtilâl diye nitelediği Amerikan Sivil Savaşı toplumun yapısını temelden değiştirmeye yönelmiş bir endüstri ve tarım çatışmasıdır. Toplum yapısını, esarete dayanan bir plântasyon ekonomisini kapitalist bir endüstri sisteminin zaferi ile yıkararak değiştiren Amerikan iç harbi bu anlamda bir devrim sayılır. Yoksa Amerikan kuruluş savaşı bu anlamda bir devrim değildir. Yalnızca İngiltere ile Amerika arasındaki ticari çıkarların oluşturduğu bir çatışmadır. 20. yüzyıldaki anti-kolonyal savaşlar gibi toplum yapısını değiştirmeye yönelmiş bir çatışma da sayılamıyacağı için bu anlamda da bir devrim sayılmaz.

a) Kapitalist tarıma geçebilen aristokrasi kendi kendine yeterli olabilecek duruma geliyor ve monarşiye tabi olmak durumundan kurtuluyordu. Bu da sonuç olarak mutlakiyetçi monarşiyi sınırlayan bir güç'ü oluşturuyor ve demokrasiye yönelen toplumun ilk ana koşulu böyle sağlanmış oluyordu.

b) Ticari tarımın oluşmadığı yerlerde güçlü bir burjuva sınıfı da gerçekleşmemiştir. Pazar için tarımın olmadığı yerlerde pazarlar zayıf ve silik kalmış ve bunun nedeniyle kentlerdeki ticaret burjuvası serpilmemiş ve kapalı üretim gelişecek bir sanayi için yeterli talepte bulunamaz olmuştur. Böyle bir ortamda aristokratik asalaklık, yani köylünün sırtından geçinme hali süregelmiş toplumda çalışmayı, servet için çaba göstermeyi hor gören aristokrat kültürü hakim olmuş ve bir burjuva potansiyeli gelişmemiştir.

c) Kapitalist tarıma geçiş geleneksel köylü topluluklarını yıkmış, feodal düzenin kendine özgü işbirliği ve iş bölümü kurumlarını ortadan kaldırmıştır. Köylüler ya ücretli işçi durumuna dönüşmüş yada büyük kapitalist çiftçiyle rekabet edemiyerek ve toprağını ona kaptırarak kurulmakta olan endüstri şehirlerine göç etmiştir.³

Ayrıca kapitalist üretimle beraber topraklar herkesin karnını doyurabileceği bir kaynak olmaktan çıkmış, kâr ilkeleri ile hareket eden yeni toprak kapitalistleri az sayıda işçi çalıştırır olmuşlardır. Bu nedenle topraktan kopmuş bir sınıf kapitalist tarıma geçişin büyük sonucu olmuş ve birçok toplumlarda demokrasiyi köstekleyen geleneksel kırsal sorunlar ve çıkarlar köylü sorununun çözülmesi ile tutucu ekonomik ve sosyal bağlarından kurtulmuşlardır.

Demokrasiye geçişin üçüncü ana koşulu ise toprak soyluların şehirlerdeki burjuva ile olan ilişkileridir. Nerede zayıf kalmış bir burjuva sınıfı yaşamak için aristokrasiye dayanmışsa, o toplumda demokrasiye geçiş çabaları acılı ve zor olmuş ve çabalar genellikle tepeden inme bir faşist idarenin gelmesini sağlamıştır. Fakat böyle bir burjuva ve toprak soylular koalisyonunun gerçekleşemediği yerlerde durum, burjuva, aristokrat çatışmasına yönelince bir süre sıhhatli bir kuvvetler dengesi meydana gelmiş, işçilerle köylülerin ortak bir elit cephe tarafından sömürülmemesi demokratik yöneme geçiş yollarını açmıştır. Aristokrasiye tabi zayıf bir burjuvazinin olduğu toplumlarda ezilen köylü ve işçi sınıfları haklarını koruyacak

(3) Bakınız A. N. Yücekök, 19. yüzyıl Osmanlı İngiliz Ticaret Sözleşmeleri, *S. B. F. Dergisi*, s. 382 - 383.

örgütlerden ve araçlardan mahrum kalmaktadırlar. Çünkü başlarındaki demir ökçeli elit koalisyonu kendilerine herhangi bir tavizde bulunmakta bir çıkar görmemektedir. İktidarı kaybetme korkusu yoktur.

Demokrasiye giden sıhhatli bir ortamda ise özgür ve aristokrasiye tabi olmayacak güçte bir burjuva sınıfı vardır. Böyle bir burjuva sınıfıyla toprak soyluların çıkarları daimi çatışma halindedir. Bu çıkar çatışması Faşist düzene yönelen «elit ortak çıkar cephesini» olanaksız kılar. Toprak aristokrasisine kafa tutacak kadar güçlenmiş bir burjuvazi endüstriyel üretimini ucuza mal etmek için toprak aristokrasisinin toprak ürünlerinin satışını fiyat tarifeleri ile sınırlamak isteyecektir. Geleneksel çatışmayı başlatan bu ekonomik neden sonucu hakim sınıflar ortak bir cephe kuramayacak ve bu çatışmadan meşruiyet savaşı vermeye çalışan alt sınıflar yararlanacaklardır. Onların desteğini kazanmak için üst sınıflar adeta yarışircasına reformlar getireceklerdir. Zamanla gelişen makinanın ekmeğe olan zaferi sonucu toprak soylular giderek ikinci plâna itilirken, siyasal mekanizmaya hakim olmuş bir endüstri burjuvazisi kendisinin antitetzi olan yeni bir sorunla, endüstri proleteryasıyla kapışmak zorunda kalacaktır.

Şimdi demokratik yolun bu üç ana koşulunu kapitalist devrimi yapabilmiş üç büyük toplumda izlemeye çalışalım. Böyle yaparsak bu koşulların adı geçen toplumlarda nasıl işlemiş olduklarını daha ayrıntılı bir şekilde görebileceğiz.

Demokrasinin Üç Koşulu ve İngiltere

İngilteredeki sözü geçen üç koşulu incelediğimizde şöyle bir gelişimi izlememiz mümkün olur.

1 — Mutlakiyetçi Donarşinin sınırlandırılması :

İngilterede demokrasiye yönelişin en büyük nedeni olarak ticari tarıma yönelmiş bir toprak soylular sınıfını gösterebiliriz. 15. yüzyıldan başlayarak yün üretimi İngiliz toprak sınıflarının başlıca geçim kaynağı olmuştu. Gelişen yün ticareti kırsal İngilterede ticari ve kapitalist bir ortam yarattı. Toprak pahallılaştı. 16. yüzyılda Güney Amerikadan bol miktarda gelen kıymetli madenler ve yeni ticaret yollarının bulunması enflasyonist bir ortam yarattı.

Toprak ürünleri pahallılaştı ve büyük çapta üretim yapanlar servetlerini ve güçlerini arttırdılar. Daha büyük çapta üretim için küçük köylünün toprakları türlü yollarla gaspedildi, ortak mera-

lar «çitleme» hareketiyle büyük kapitalist çiftçinin topraklarına katıldı.⁴ Bu çitleme hareketlerini yapan «Gentry» olarak bilinen kapitalist tarıma dönmeyi gerçekleştirmiş toprak soylusu ile «Yeomen» olarak adlandırılan büyük toprakları kira karşılığında işleyen kapitalist köylülerdir. Gelişen koyun üretimi sonucu, önceden birçok insan barındıran toprak şimdi birkaç çobandan başkasına gerek duymayınca köylüler topraklardan sürülüp çıkarıldı. Her yer mera haline sokuldu. Topraksız köylüler asayiş ve mülkiyet haklarını çiğneyecek kıvama geldikçe kral onların durumunu düzeltmek için toprak elitini sınırlandırma çabaları gösteriyordu. Bu durumda köylüler ezilmemek için krala sığınırken toprak elitinin köylüyü ezmekte olan ekonomik çıkarı kralın sınırlandırma çabaları ile kösteklenmekteydi. Bu durum şehirlerde yün ticareti ile gelişen burjuvazisinde çıkarlarını zedeliyordu. Böylece toprak soylularla burjuvazi krala karşı harekete geçerek İngiliz devrimini yapıyorlar. Monarşi sınırlandırılıyor. Bu sınırlandırma toprak soyluların ezici bir çoğunlukta olduğu parlamento kanalıyla yapılıyor. Kralın vergi salma ve ordu bulundurma yetkileri kısıtlanıyor. Mahalli idareler otonom hale getiriliyor.⁵ Böylece kralın toprak elitinin çıkarlarını durduramayacak duruma getirilmesi sağlanıyor.

2 — Toprak Soyluların Ticari Tarıma Dönmeleri :

Demokratik ortamı yaratan ikinci ana koşula, yukarda, mutlakiyetçi monarşinin sınırlandırılmasında kısmen değinildi. İngilterede ticari tarıma dönerek krala tabi olmaktan kurtulacak güce erişen toprak eliti, çıkarlarını kösteklemeye çalışan monarşi kurumuna İngiliz iç savaşı ile büyük bir darbe indirip sınırladıktan sonra artık savunmasız kalan köylülerin tamamen imhasına yöneldi. Hem parlamentoyu hem de mahalli idareleri eline geçiren toprak elitinin artık çekinecek kimsesi kalmamıştı ve bu nedenle İngiliz «gentry» si köylü sorununu gayet kanlı ve süratli bir şekilde çözümlendi. Çitleme hareketlerini durdurabilecek tek güç, monarşi, ortadan kalkınca köylüler akın akın şehirlere göçtüler. Bu arada artan enflasyon ile küçük işletmeler büyük işletmeler tarafından yutuldu. Büyük işletmelerde modern tarım teknikleri daha kolay uygulanıyor ve daha büyük kâr bırakıyordu. Bu büyük işletmelerin ücretli işçi'ye ihtiyacı vardı ve şehre göç edenlerin dışında bir kısım köylü bu işletmelerde toprak proleteryası olarak çalışmaktaydı.

(4) *İbid.*, s. 382 - 383.

(5) Keir, L. D., *The Constitutional History of Modern Britain*, Adam and Charles Black, London 1961, s. 233 - 237, 247 - 249.

Çitleme hareketinin ana sonuncu olarak orta çağdan kalan köy geleneksel hayatı yıkıldı ve İngilterede köylü sorunu, kökünden çözümlenmiş oldu. İşte bu kanlı devrimdirki daha sonraları İngiliz tedrici gelişimini sağlayan en önemli unsur olmuştur. Ticari tarıma yönelme ile kaptalizmin yolu açılmış, pazar için üretim başlamış, bunun sonucu şehirlerde güçlü bir burjuva sınıfı gelişmiş, biriken ticari kapital endüstri yatırımlarına dönüşmüş ve topraklarından sürülen köylüler şehirlerdeki endüstri merkezlerinde geleceğin sanayi proleteryası olmuşlardır. Ticari tarıma geçemeyen toplumlardaki asalak toprak aristokrasisi köylü sorununa bir çözüm getirmezken ve üretim pazar için yapılmayıp kapalı köy ekonomilerinde tüketilirken şehirlerde de güçlü bir burjuvanın oluşmayacağı gerçektir. Endüstriye geçişi sağlayamıyacak böyle bir ortam öte yandan köylü sorununu eskisi gibi bıraktığından köylü endüstriye yönelmiş bulunmayacak ve modernleşmenin yolunu tıkayan geleneksel bir güç olarak durumunu muhafaza eden köylü ürettiğini, asalak bey'e verdiği pay dışında kendi tüketecektir.

Gördüğümüz gibi İngilterede böyle bir durumun tam tersi olmuş, «çitleme» hareketleri sonucu ne Japonya ve Almanyada olduğu gibi toprak soyluların çıkarlarını korumak üzere kullanabilecekleri pasif ve muhafazakâr bir köylü kütlesi ve ne de Rusya ve Çin'deki devrimi yapabilecek güçte olan, toplumla bütün bağlarını koparmış bir köylü sınıfı kalmıştı.

3 — *Toprak soyluların şehirlerdeki burjuva ile olan ilişkileri:*

Demokrasiye yönelen yolun üçüncü ana koşulu olan burjuva-toprak soylular ilişkisi İngilterede demokrasiye prim verecek şekilde gelişti. Yani köylü ve işçileri ezecek nitelikte bir koalisyon doğmadı burjuvayla toprak soylular arasında. Yukarıda da görüldüğü üzere mutlakiyetçi monarşinin sınırlandırılma savaşı olan İngiliz sivil savaşında başlangıçta böyle bir koalisyon vardı ve bu koalisyon «parlamanterler» adı altında krala karşı ortak bir savaş verdi. Ortaklıklarının temel unsuru toprak soyluların pazar için üretim yapması ve bununla şehirdeki burjuvaziye güçlendirmesiydi. Böylece ortak çıkarları olan iki sınıfta aynı kampta birleştiler. Kralın yetkileri sınırlanınca İngiliz siyasal hayatına toprak soylular egemen oldu ve bu egemenlikleri 1832 parlamento reformundan sonraya kadar sürdü.⁶

(6) Yücekök, A. N. «19. Yüzyıl Toplumsal Sorunları Karşısında İngiliz Siyasal Partilerinin Evrimi», *S. B. F. Dergisi*. ss. 277-79

Gerçi parlamento da toprak soylular ezici bir çoğunluktaydılar⁷ ama şehirlerdeki burjuvazide kendi başına ayakta durabilecek güce erişmişti. Bu durum nedeniyle, ilerde Almanyada nasıl olduğunu göreceğimiz gibi toprak soylulara muhtaç ve onlara tabi olan bir burjuva sınıfı İngilterede oluşmadı. Toprak çıkarlarının egemen olduğu parlamento zamanla yeni çıkar temsilcileri de girmeye başladılar. Bunlar endüstrinin gelişmesiyle daha da güçlenen burjuvazi idi. Böylelikle Barrington Moore'un demokrasi için ortaya attığı koşullardan üçüncüsü İngilterede gerçekleşti. Toprak soylular zayıf bir burjuva ile ortak cephe kuramadılar, aksine güçlü bir burjuvazi ile çıkar çatışmasına giriştiler. Endüstri çıkarlarının talep ettiği «ucuz ekmek» için yapılan çatışmada toprak soylular giderek zayıfladılar ve egemenliklerini yeni endüstri şehirlerine terkettiler. Almanyada zayıf burjuvazi, toprak elitine dayanarak yaşama çabasındayken İngilterede toprak eliti - burjuvazi çatışmasında taraflar müttefik bulmak için toplumun diğer tabakalarına tavizler vermek durumuna gidiyorlardı. Bu bir çeşit şirinlik yarışmasıydı. Sonuç olarak toprak soyluların verdiği tavizlerle yeni gelişen endüstri merkezlerine parlamentoda temsil hakkı verildi. 1832 parlamento reformunu 1867 ve 1882 parlamento reformları izleyecek ve genişleyen oy hakkıyla İngiliz yasama organına endüstri çıkarları giderek hakim olacaklardır.⁸ 1832 reformu ile dışlerini gösteren burjuvazi 1846 da tahıl kanunlarının kaldırılması ile toprak soylular sınıfına öldürücü darbeyi indirmiştir.⁹ Endüstrinin dünya pazarlarına hakim olabilecek nitelikte ucuz ürün sağlaması işçinin ucuz çalışabilme koşuluna bağlıydı. İşçi ise ancak ucuz ekmek bulabildiği zaman ucuza çalışırdı. Toprak soyluların çıkarları ise dışardan gelecek ucuz buğdaya yüksek gümrükler koyup kendi buğdaylarını biraz daha ucuza satmaktaydı. 1832 reformundan sonra parlamentoda giderek daha fazla temsil hakkına kavuşan endüstri çıkarları, sonunda 1846 da «Laissez-faire» ilkeleri ile bağdaşmayan buğday üzerindeki gümrük duvarlarını yıkınca İngiliz toprak soylular sınıfı ekonomik temellerini kaybedip ve yavaş yavaş toplumdaki üstün durumlarını yitirip tarih sahnesinden silinip gitme yolunu tuttular.¹⁰

(7) Barrington Moore İngiliz siyasal sistemine hakim olan toprak soyluların 1200 kişi kadar olduklarını söylemektedir. Moore, *op. cit.*, s. 33.

(8) Yücekök, *op. cit.*, ss. 283 - 85

(9) *Ibid.*, s. 387 - 389.

(10) Toprak soylular sınıfın iktidar savaşında neden direnmediği hakkında ileri sürülen bir başka nedende İngilterede devlet örgütünün zayıf olmasıdır. Zayıf bir monarşinin baskı rejimini sağlayabilecek güçlü bir bürokrasi yetiştirmemiş olması, İngilterede donanmaya verilen büyük

Şehir burjuvazisi ile toprak elitinin bu çatışmaları genellikle alt sınıflara yaradı. Endüstri burjuvazisinin toprak çıkarlarına karşı geçirdiği 1846 tahıl kanunları şehirlerdeki sanayi işçilerine yararken toprak çıkarlarının alt sınıflar arasında destek bulmak için sanayi çıkarlarına karşı geçirdiği «fabrika kanunları» da yine işçi sınıflarının yararına olmuştur.

Kırsal İngiltere ile sanayi güçleri arasında süre gelen bu çatışma parlamenter demokrasinin sıhhatli bir şekilde gelişmesini sağlamış, her iki sınıfın da müttefik edinmek için verdikleri tavizler güçlü ve bilinçli bir işçi sınıfının gelişip serpilmesine yol açmıştı. Alman junkerlerinin yaptığı gibi, ekonomik temellerini kaybeden bir toprak eliti İngilterede baskı rejimine girişememiş çünkü karşısında güçlü bir burjuvazi bulmuştur. Bu nedenle kendisine açık olan tek yolu seçmiş ve refahtan pay vererek ayakta kalmayı denemiştir. Ama temsil hakkının arttırılması giderek endüstrileşen bir ülkede beklenen etkisini yapmış ve iktidar kim daha kalabalık ve güçlüyse onun olmuştur.

Demokrasinin Üç Koşulu ve Amerika

Amerikada kapitalist devrim İngiltereye nisbetle daha değişik bir yol izlemiştir. Bunun nedeni ise aşağıda da göreceğimiz gibi Amerikan toplumunun yapısındaki değişiklik ve demokrasi için gerekli üç ana koşulun ayrı ortamlarda yaratılmasıdır.

1 — Toprak soyluların monarşiyle olan ilişkileri :

Amerikalılar İngiliz tacı ile olan ilişkilerini 1779 da bir bağımsızlık savaşı ile çözümledikleri zaman demokratik yönetime açılan ilk ana koşulu gerçekleştirmiş bulunuyorlardı. Kendi ticari çıkarlarının savunması olan böyle bir bağımsızlık savaşından sonra kuvvetler ayrılığına dayanan bir idare ve federal bir sistem kurdular. Böylelikle ana modelimize göre burjuva çıkarlarını ve kapitalist liberal gelişmeyi sınırlamaya kalkacak bir asalak aristokrasi ya da mutlakiyetçi monarşi olanağı kalkmış oluyordu. Ama Amerikada sorunlar bambaşka idi. Buna aşağıda değinmeye çalışacağız.

2 — Toprak elitinin ticari tarıma dönmesi :

Demokrasinin Moore'a göre ikinci ana koşulu olan bu ortam daha başından beri Amerikada mevcuttu. Güneydeki plantasyon

önem sonucu ordunun güçsüz bırakılması, İngiliz toprak elitinin baskıcı bir rejime sapamamasının ana nedenlerinden sayılmaktadır. Bu nedenle elit taviz ve reformları baskıya tercih etmiştir.

esareti tarımda kapitalist gelişmenin önemli bir nedeniydi, Fakat işte bu kapitalist gelişmenin niteliği bir paradoks olarak demokratik gelişmenin tam karşısında oluyordu. Bunu gereğince anlayabilmek için Moore modelinde demokrasinin üçüncü ana koşuluna değinmeliyiz.

3 — Toprak elitinin burjuvazi ile olan ilişkileri :

Amerikada toprak elitinin burjuvazi ile olan ilişkisi son kapitalist devrim olan Amerikan iç savaşını yaratmıştır. Bunu değerlendirebilmek için Amerikan toplum yapısına kısaca bir göz atmakta yarar vardır.

Amerikan toplumunu ikinci bir Alman modeli olmaktan kurtaran en önemli unsur belki de batıya uzanan büyük «Bakir Topraklar» olmuştur. İşte bu nedenledir ki, Almanyada olduğu gibi topraklara hakim büyük bir toprak eliti ve ona tabi olmak durumunda kalan zayıf bir burjuva koalisyonu gelişmedi. Çünkü «Bakir Topraklar» Amerikada, toprak aristokrasisi ve burjuva ikilisine bir üçüncü sınıf sağladı. Dengeyi toprak aristokrasisinin zararına bozacak olan bu yeni sınıf «Bakir Topraklar» dan geçimini sağlayan küçük, kapitalist çifti aileleridir.

Bu durumda Amerikan toplumu :

- a) Güneyli esir plantosyoncuları,
- b) Kuzey Batılı kapitalist küçük çiftçiler,
- c) Kuzey Doğulu sanayi burjuvazisi diye üçe ayrılmaktadır.

Önce kuzey - doğulu toprak spekülâtörleri ile çatışan Batılı çiftçiler, Kuzeyde sanayi ilerleyip nüfus arttıkça sanayi burjuvazisine çıkar bakımından yaklaştılar. Çünkü endüstri arttıkça batılı çiftçinin tahılına ve etine talep arttı. İşte bu ortamdır ki, Almanyanın tam tersi bir durum yaratmıştır. Sanayici beslenmek için toprak aristokrasisine gerek duymadı. Bu nedenle toprak aristokrasi ile değil bağımsız küçük çiftçilerle işbirliği yaptı. Böylelikle Moore modelindeki toprak aristokrasisi ile burjuva arasındaki demokratik ortamın üçüncü ana koşulu olan çatışma doğdu ve faşist ortamın temelinde yatan toprak aristokrasisi - burjuva koalisyonu gerçekleşmedi.

Öte yandan «Bakir Toprakların» şehirlerdeki işsizler içinde geçim kaynağı sağlaması endüstri bölgelerinde radikal ve ezilen bir işçi sorununu da yaratmamıştır. Bu nedenle alt sınıfları baskı altında tutabilmek için sanayici işbirlikçi bir toprak elite de gerek

duymamıştı. Ne zamanki iç savaştan sonra Güneyin «Junkerleri» esir plantasyonlarını kaybedip şehirlerdeki iş sahalarına döndüler ve ne zamanki kuzeyin endüstricileri radikal hoşnutsuzluklarla karşılaştılar, o zaman klâsik muhafazakâr koalisyon gerçekleşti ve iç savaşın düşman kampları uzlaştılar.

Son kapitalist savaş olarak nitelendirilen Amerikan iç harbinin ana nedeni Güneydeki esir plântasyonlarıydı. Esir plântasyonları kapitalist gelişmenin önemli bir nedeni olmakla beraber demokrasiye aykırı bir kurum olarak belirlemekteydi. Çünkü esareti sürdürebilmek için baskıcı ve terörcü bir devlet sistemine gerek duyulacaktı. Plântasyon egemenliği şehirler ve burjuvazi üzerinde kırsal egemenlik demekti ve esarete dayanan böyle bir ekonomi kapitalist endüstri ekonomisiyle tam bir çelişki halindeydi. Esir plântasyonları ile rekabetçi kapitalist demokrasinin aynı siyasal örgüt içinde «sulh içinde birlikte yaşamaları» beklenemezdi. İşte Amerikan iç harbi bu nedenle, yani federal hükümetin hangi tür ekonomiyi, burjuva kapitalizmini mi yoksa esir plantasyonları mı temsil edeceğini saptamak üzere yapıldı. Eğer Güney kazansaydı Amerika bugün modernleşme çabası içinde olan latifunda ekonomili, anti-demokratik eyilimli, aristokratlara tabi bir ticari-sanayi burjuvazisi olan bir ülke olacaktı. Kuzey kazanmasaydı işçiler hukuki ve siyasal açıdan kendilerini kabul ettirebilmek için kanlı sınavlar vereceklerdi. Çünkü Güneyin programı esareti yaymaktı.

Demokrasinin Üç Ana Koşulu ve Fransa

İngilterede demokrasiyi yaratan koşullar olarak, kraldan bağımsız bir toprak elitinin ticari tarıma dönerek burjuvaziyi yaratışı, bu süreç sırasında köylü sınıfının ortadan kaldırılması ve toprak elitine çıkar kavgası yapan bir sanayi burjuvazisinin de toprak elitini arka plâna itişini gösterilmişti. Fransa da modernleşme yolunda kendine demokratik modeli seçen bir toplum. Ama demokrasiye geçiş Fransada, İngiltere ve Amerikaya nazaran değişik bir ortamda gerçekleşmiş. Bunu saptayabilmek için Moore modelindeki demokrasinin üç ana koşuluna dönelim.

1 — Toprak soyluların monarşiyle olan ilişkileri :

Fransada kraldan bağımsız bir toprak eliti oluşmamış, ve aristokrasi krala bağlı bir süs olmaktan ötede hiç bir varlık göstermemiş. Kral kendisine karşı güçlü bir muhalefeti gerçekleştirmek nedeni ile toprak elitinin bağımsız bir ekonomik gücü olmasının kesinlikle karşısında olmuş. Aşağıda nedenlerini göreceğimiz

ticari tarıma geçilmeyiş de aristokrasinin krala tabi olarak yaşamasını zorunlu kılmış. Böylelikle İngilterede krala kafa tutabilecek ekonomik gücü olan toprak soylular, Fransada yaşayabilmek için krala sığınıp geçimlerini köylünün sırtından, devlet otoritesi kanalıyla sağlamışlar.

2 — *Toprak soylular ve Ticari Tarım :*

Fransada toprak soyluların ticari tarıma yönelememeleri sonucu bağımsız bir ekonomik tabana oturamadıklarını ve mutlakiyetçi monarşiyi sınırlamak bir yana onsuz yaşamıyacaklarını belirtmiştik. Bu ticari tarıma yönelemeyiş şehirlerdeki burjuvazinin de gayet zayıf bir sınıf olarak gelişmesine sebep olmuş. Bu zayıf burjuvaziye de kendine tabi kılmak isteyen kral, devlete gelir sağlamak gayesiyle de, burjuvaziye bürokratik makam satıyor. Böylelikle burjuvaziler asillik payeleride verilerek saray çevrelerine kabul ediliyorlar. Görüldüğü gibi İngilterede başlarda olduğu gibi toprak soylularla burjuvazi krala karşı birleşmeyip, kral aracılığı ile ve krala tabi olarak birleşiyorlar. Asillerin refahını kral sağlıyor. Makamın babadan oğula geçmesi ile aristokratlaşan burjuva kraldan siyasal olarak bağımsız olamıyor ve toprak soylularla birlikte ancak güçlü devlet örgütü sayesinde ayakta durabiliyorlardı.

Öte yandan İngilterede koyunun ve yünün köylüye üstün tutulmasıyla çözümlenen köylü sorunu Fransada şarapçılığın önemli bir ekonomik yeri olmasıyla çözümlenememişti. Bağcılığın, İngilteredeki koyuncululuğun aksine usta işçilik isteyen ve çok işçi talep eden bir üretim olması Fransada «çitleme» hareketini doğurmuş. Böylelikle ticari tarıma yönelmemiş toprak soylular bir asalak sınıf olarak köylüden aldıkları rantlarla yaşantılarını sürdürmüşler.

3 — *Toprak soylular - burjuvazi ilişkileri :*

Fransada durumları yukarda belirtildiği gibi olan toprak soylular 18. yüzyılın başlarından itibaren gittikçe gelişmeye başlayan iki kapitalist sınıfla çıkar çatışmasına girmişler.

Bunlardan ilki şehirlerde şarap ve tahıl ticareti ile serpilmiye başlayan burjuva sınıfıdır. Devlet bürokrasisinin asalak toprak soylular yararına fiat kontrolü koyduğu bir ekonomide geniş çalışma ve kazanç sahası bulamıyan gelişmekte olan burjuvazi «serbest ticaret» ilkeleri üzerinde ısrarla durmaya başladı. 1774 de tahıl için kabul edilen serbest ticaret bu ticaret burjuvasını güçlendirirken

şehirlerdeki pleplerle küçük köylüyü zor duruma soktu. Tahılın pahallılaşması alt sınıflara radikal, antikapitalist bir tutum sağladı.

Toprak soylular ve kral düzenine karşıt olarak gelişen ikinci kapitalist sınıf ise varlıklı köylülerdi. Toprağın «de facto» sahibi olan bu sınıfı toprak soylulara verdiği yüksek rantlar tedirgin etmekteydi. Kendileri asiller tarafından ezilirken onlar da kendi altlarında olan küçük köylüyü sömürmekteydiler. Ortak meralara sahip çıkıyorlar küçük çapta «çitleme» hareketleri ile eski geleneksel köy düzenini ve iş bölümünü yok ediyorlardı. Topraksız ve aç kalan küçük köylü, şehirlerdeki «serbest ticaretçi» burjuvalardan göcünan pleplerle elele verdi ve Fransız devrimindeki radikal gücü meydana getirdiler. Özel mülkiyetçi ve serbest ticaretçi yeni kapitalist sınıflar eski düzeni yıkmak için bu güçten yararlandılar. İngilterede ve Amerikada olduğu gibi burjuvazi toprak elitini kendisi yıkmadı. Bu iş için küçük köylüler ve Parisli «sans - culotter» yani plepleri kullandılar. Asiller ve onların sömürücü, kral tarafından korunan ekonomik sistemleri yıkılınca bu radikal ve antikapitalist unsurlara dur dediler. Yoksa ikinci hedef kendileri olacaktı.

Fransız devrimi asalak bir toprak aristokrasisini ortadan kaldırarak Fransada parlamanter demokrasinin gelişmesine hizmet etmiştir. Aksi halde vergiler salarak kırsal kapitalizmi köstekleyen bu aristokrasi kral bürokrasisinin ve ordusunun gücüne dayanarak serbest ticareti sınırlıyor ve şehirlerdeki burjuvaziyi kendine tabi kılıyordu.

Devrim burjuvaziyi kalkındırdı ve onların mülkiyet haklarını garanti altına aldı. Devrim olmadan bir burjuva düzeni olmayacaktı. Çünkü Fransız toprak eliti İngilteredeki gibi ticari bir tarım sınıfına yani kırsal burjuvaziye dönüşmemişti.

Önceden de gördüğümüz gibi Fransada asiller ve burjuvalar İngilterenin aksine krala karşı değil kral sayesinde birleşmişler ve feodalizm burjuvalaşmamış aksine burjuva feodalleşmişti. Devrim bu burjuva - asil cephesini yıktı ve toprakların *de facto* sahibi olmaya başlayan kapitalist köylü ile şehirlerdeki burjuvaziyi egemen kıldı.

Devrimi güçlü bir burjuva sınıfı yapmadı. Çünkü kralcı mutlakiyet onları kendi ayakları üstünde durabilecek duruma getirmemiş. İktidara radikal köylü ve külotsuzların sırtında geldiler.

Burjuva devrimini külotsuzlar yaptı fakat ne ölçüde olacağını kapitalist köylü tayin etti. Çünkü devrimle yıkılan düzen yerine ser-

best pazar ekonomisi gelince aç köylü radikaller ve külotsuzlar mülkiyete karşı vaziyet aldılar. Ama haberleşme ve ulaşımın yeterli olmadığı bir ortamda ekonominin bir merkezden kontrolü yapılamıyordu. Bu radikallerin durumunu zayıflattı. Zengin köylüler şehirlerin yiyeceğini kesince şehirli pleplerin durumu daha da bozuldu. Radikal destekten mahrum kalan devrim duruldu ve burjuvalar siyasal iktidara kesin olarak sahip çıktılar.

Üst Sınıfların Devrimi ve Faşizm

Modernleşmeye yönelen ikinci ana yol gene kapitalist ama yukardan gelen bir darbe sonucu gerçekleşen bir yol. Almanya ve Japonyada örneklerini bulabileceğimiz bu modelde tarım kapitalizmi burjuvaziye de hakim olarak endüstriye yöneliyor. Feodal sistem tarımsal kapitalizmle çöküyor ve köylünün ürününden bir kısmını feodal beye bırakarak karşılığında adalet ve korunma aldığı sistem bir «labour - repressive» yani iş gücünün ezildiği bir sisteme dönüşüyor. Böyle bir sistemde birtakım sosyal ve siyasal mekanizmalarla toprağa kul edilen işçi gücünün yarattığı tarımsal fazla (surplus) diğer sınıfların tüketimi için kullanılır. Böyle bir sistem demokrasinin yaşaması ya da yaratılması için elverişli değildir.

Ticarî tarıma yönelemeyen toprak soylular bu nedenle ekonomik temellerini kaybedip zayıflarken eski düzen unsurlarını yaşatmak isterler ve kendi değerlerini topluma zorla kabule çalışırlarsa tepeden inme reaksiyoner darbeler gerçekleşir. Toprağa bağlı bir yaşantıya övgü ve organik bir toplum kurma çabası bu tip rejimlerin ana ilkeleridir.¹¹

Bu toplumlarda demokrasinin neden gelişemeyeceği tezini gene Moore modelindeki demokrasinin üç ana koşulu ile sıralayabiliriz.

1 — *Mutlakiyetçi monarşinin sınırlanması ve monarşi - toprak soylular ilişkisi :*

Parlamanter demokrasinin ana şartı olan mutlakiyetin sınırlandırılması burda gerçekleşmez. Labour - repressive sistemi yaşatmak için aksine merkez güçlerle işbirliği yapılacaktır. Ayrıca aris-

(11) B. Moore bu tip rejimlere Catonist rejimler adını vermektedir. «Catonist rejimlerde organik kırsal yaşantı atomize olmuş, parçalanmış modern şehir medeniyetinden daha üstündür. İtaat, hiyerarşi, üstün ırk ve kan kavramları insanların yaşantılarını düzenler. Bu rejimlerde modern kapitalist dünyanın yaratıcıları büyük kapitale, tüccarlara, aydınlara, kozmopolitliğe düşmanlık ve nefret kamçılanır.» Moore, B., *op. cit.*, s. 492 - 494.

tokraside de militarist eğilimler başlayacaktır. Prusya devletinin doğuşu böyle olmuştur.

Almanyada 15 inci ve 16 ncı yüzyıllarda tahıl ihracının birden önem kazanması köylünün Teutonic Order altında bağımsız olma-ya yönelen gidişini durdurmuş, köylü tekrar serf olarak toprağa bağlanmış, ticari tarımın gelişmemesi sonucu şehirler zayıflamışlar ve bir ticari-sanayi burjuvazisi güçlenmemiştir. Ayrıca toprak ürünlerinin tek sahibi toprak aristokrasisi şehirleri besleyen tek unsur olmuş ve bu nedenle onları kendine tabi kılmıştır. Daha sonraları ise Hohenzollern hanedanı güçlenen aristokrasiyi sınırlamayı başarmış ve ortaya askerî bir hanedan bürokrasisi ve toprak aristokrasisi karışımı bir «Kuzeyin Ispartası» çıkmış, mutlakiyet sınırlanmamıştır.

Japonyada ise toprak soylular sınıfını meydana getiren daimyoların merkeze bağlılıkları çok daha kesin bir şekilde sağlanmış ve Japon toprak soylular shogunluğa bağlı olarak yaşamışlardır. Merkeze karşı isyanlarını denetleyebilmek için shogunlar tarafından merkezde yaşamak zorunluğunda bırakılan daimyolar kısa bir sürede olsa merkezden ayrıldıkları zaman geride rehin olarak kalarılarını bırakmaktaydılar. Topraklarından uzak ve zor koşullar altında yaşayan daimyolar topraklarından aldıkları rantları toplayabilmek için merkez güçlerine dayanmakta ve merkez sayesinde statüsünü koruyabilmekteydi. Aynen Fransada da görmüş olduğumuz merkeze tabi olmak koşulu mutlakiyeti sınırlandıracak gücü yarata-mamaktaydı.¹²

(12) Japonyada mutlakiyeti sınırlayacak ve otoriter bir düzen altında toprak soylusu, burjuva koalisyonunu gerçekleştirecek ve onları egemen kılacak bir devrim 1868 yılında gerçekleşmiştir. Tokugawa devrinde merkeze bağlanan daimyolar (toprak eliti) artık kendilerinin özel şövalyeleri olan samurailere gerek duymaz olmuşlardı. Bu şekilde gelirlerini yitiren samurailer, toplumun bir birine geçilmez toplumsal kompartımanlara bölünmüş olması nedeniyle ticaretle de uğraşmadılar. Merkez bürokrasisinin ağır vergilerine dayanamaz olan köylülerin başına geçerek 1868 devrimini yaptılar. Eski düzene dönüş özlemi içinde bulunan bu statüsünü yitirmiş sınıf aslında toprak aristokrasisine hizmet etmiş oldu. Tokugawa mutlakiyeti ortadan kaldırıldı ama eskiye de dönüş olmadı. Toplumsal kompartmanlar kaldırıldı ve mülkiyet hakkı tanındı. Kapitalist bir düzene geçişi sağlayan 1868 devrimi sonucu feodal ilişkiler yıkılınca samurai kurumuna duyulan gerek de tarihe karıştı. Böylece samurailer kendi yaptıkları fakat kendilerine karşı işleyen devrim sonucu gelişen kapitalizm tarafından yutuldu ve Japon toplumunun yeni bürokrasisini ve işletmecilerini meydana getirir oldular.

2 — *Toprak soylular ticari tarıma geçebilmişler mi?*

Demokrasinin ikinci ana koşulu olan bu unsur hem Almanya hem de Japonyada değişik şekillerde gerçekleşmiştir.

Junker topraklarında çalışan serfler Amerikadaki esir plântasyonlarını andırır. Bu kuşkusuz kapitalist bir tarımdır. Boğaz tokluğuna çalışan köylülerden arta kalan artık ürün iç pazarlara değil dış pazarlara gönderilmektedir. Amerikadaki gibi küçük çiftçiyle çıkarbirliği yapamayan burjuvazi şehirlerin besini sorunu için sadece Junkerlerin eline bakmaktadır. Tarımsal üretimin iç pazarlar için yapılmaması şehirlerdeki burjuvaziyi cılızlatmış ve Junker kapitaline muhtaç bırakmıştır.

Aynı durumu Japonyada da görmekteyiz. Orada da ticari tarıma yönelememiş, merkezde oturmaya mecbur toprak soyluları görmekteyiz. Fakat Japon toprak soylusunun aldığı rantı şehirlerde tüketmeye zorunlu bırakılması şehirlerde giderek gelişen bir ticaret ve sanayi burjuvazisi yaratmış. Fakat bunlarda Alman burjuvazisi gibi damyoların kapitaline muhtaç durumdalar.

Bu arada Japonyada 19. yüzyılın ortalarında beliren bir durum da ikinci tür bir toprak soylu sınıfı yaratmış. Japon köylüsü arasında hakim olan büyüğe saygı ve hiyerarşik düzene olan bağlılık Daimyoların topraklarının köylüler tarafından en yaşlı köylü ailesinin önderliğinde ekilmesini sağlamaktaydı. Köylüler üretimi ortak ve düzgün bir iş bölümü ile yapmakta ve belirli bir rantı Daimyoya ödemekteydiler. 19. yüzyılın ortalarında gelişen tarım teknikleri ve köylünün yararına işleyen vergi sistemi ile büyük bir tarımsal surplus elde etmek mümkün olmuştu.¹³ Bu gelişme sonucu köylüde pazar için üretmeye başlamış ve tarımda da kapitalist üretime geçilmişti. Fransada zengin köylünün yaptığı gibi ufak çapta «çitleme» hareketlerine geçilmiş, önceden bütün bir köyün toptan işlediği toprak düzeni bozulmuş, topraksız kalan fakir köylüler zengin köylü hesabına «ücretli işçiye» dönmüşlerdi. Böylece geniş bir köylü sınıfının sırtından elde edilen kapital iki elde toplanmaktaydı :

- a) Rant alan toprak soylu,
- b) Kapitalist köylü.

Aşırı tarımsal sömürüye dayanan bu düzen sonucu şehirlerde sanayi kapitali oluşmuş ve toprak eliti sayesinde endüstrileşme gerçekleşmeye başlamıştır.

3 — Toprak soylular ile burjuva ilişkileri :

Demokrasinin üç ana koşulundan sonuncusu ise toprak aristokrasisinin zayıf ve kendine tabi bir burjuva ile koalisyon kurması idi. Japonya ve Almanya'da bu koalisyonlar kurulmuştur.

Yukarıda Almanya örneğinde de gördüğümüz gibi iç pazara yönelmemiş bir tarımsal üretim sonucu güçsüz kalan burjuvazi varlığını sürdürmek için Junkerlerle işbirliği yapmak durumuna düşmüş ve İngilteredekinin aksine işçi - köylü sınıflarını birlikte ezen işbirlikçi bir koalisyon doğmuştu. Burjuvazi zayıf bile olsa, Junkerler onunla koalisyon kurma gereğini duymuşlardı. Teknik bakımdan ilerlemiş, ucuz üretim yapan rekabetçi kapitalist toplumların ekonomik baskıları «labour - repressive» toplumların ekonomik durumlarını etkileyip güç duruma sokabilir. Junkerlerde ucuz Amerikan tahılı ve buharlı gemilerin gelişmesi ile bu baskıyla karşılaşmışlar, ekonomik temellerini kaybetme tehlikesi üzerine siyasal baskıyla statükoyu koruma çabalarına girişerek köylü - işçi devrimini önleyebilmek amacıyla burjuva ile müttefik olmuşlardır.

Japonyada ise yukarıda da değinildiği gibi toprak soylularla kapitalist büyük üreticiler büyük sanayi kapitalini yaratıp şehirlerdeki burjuvazi ile sanayileşme yolunda işbirliği yapıyorlar.¹³ Bu işbirliği gerekli. Çünkü endüstriyi yaratan kapital tamamen köylünün sırtından çıkarılmakta. Tabandan gelecek bir köylü hareketi ikisinde çıkarlarına aykırı olduğu için böyle bir tehlikeye karşı birleşmeleri gerekmektedir. Bu birleşme içte baskı dışta ise militarist istilâcı bir eğilimle gerçekleşmiştir.

Bu tür koalisyonlar tutucu ve otoriter rejimler kurarlar, ama daha henüz faşist sayılmazlar. Çünkü sınırlı da olsa parlamento gibi bir takım demokratik unsurları bünyelerinde halâ barındırmaktadırlar. Weimar cumhuriyeti gibi istikrarsız demokrasiler kurabilirler. Fakat eski düzeni tepeden bazı üst yapı kurumları ile değiştirmek de tuhaf sonuçlar yaratmakta ve kendilerini ortadan kaldırmadan sistemi modernleştirmeye çalışan eski düzen elitleri, sistemi çürük temeller üzerine inşa etmektedirler. Her tarafında bir aksaklık bir yozlaşma ve çözülme başlıyan bu tür sistemler günün

(13) Japonyada vergileme sabitti. Üretim arttığı ölçüde vergide artmıyordu. Fazla üretimi teşvik eden bu duruma bakıpda Japon köylüsünün mutlu olduğunu da sanmayalım. «1878 yılında toplam tarım üretimi içinde toprak sahibinin net payı % 56 ya yükselmiştir». Avcıoğlu, Doğan., *Türkiye'nin Düzeni*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968, s. 42.

önemli sorunlarını çözümlenebilecek yeterli kurumlar yaratmazlar ve sonuç olarak faşist rejimler gelir. Rekabet dışı çalışan kapitalist bir endüstrinin getirdiği gerilimler sonucu şehirlerdeki orta sınıf ve kırsal bölgelerde kapitalist tarımın ezdiği küçük toprak sahipleri faşizman ağına ilk kapılanlardır. Tröstleşmiş kapitalin ürünü olan yüksek fiyatlar ve ipoteklerden uzak bir yaşantı isteyen orta sınıflar faşizmi tek kurtuluş yolu olarak seçmişlerdir. Bununda bütün sorumluluğunu liberal bir burjuvazinin yaratılmasını önleyen toprak aristokrasisinde aramak gerekir.

Köylü Devrimleri ve Çin Modeli

Barrington Moore'un modernleşme modellerinden parlamenter demokrasinin temelinde üç ana unsurun yattığını görmüştük. Sırasıyla :

- a) Mutlakliyetin sınırlanması,
- b) Toprak elitinin ticari tarıma dönebilmesi, ve
- c) Burjuvazi ile toprak elitinin bir koalisyona gitmemesi olan bu unsurların gerçekleşmediği, ve tersi olan durumların yaratıldığı toplumlarda faşizmin güç kazandığını saptamıştık. Çin toplumunda da aynı şekilde, bu üç unsurun gerçekleşmediğini görüyoruz.

1) Çinde mutlakliyet sınırlanmamış ve aynen Fransada olmuş olduğu gibi toprak aristokrasisi yaşantısını sürdürebilmek için merkeze tabi olmak gereğini duymuştur. Bunun ana nedeni Çindeki aile bağlarının gücü ve kan bağlarının Çin köy topluluklarını birer klân gibi yaşamaya zorlamasıdır. İkinci ana neden ise Çindeki bürokrasinin gücü ve bir çıkar kaynağı olmasıdır.

Geniş aile düzeyinde, tarımla elde edilen ekonomik fazla, toprağın çıplak mülkiyetine sahip aile reisi tarafından en yetenekli aile ferдинin eğitiminde kullanılmaktadır. Amaç bu aile ferdini çok zor olan imparatorluk sınavlarını kazandırıp bürokrat yapabilmektir. Çin yoksul ve merkezi bir idare ile yönetilen bir ülke olduğu için bürokrasinin güçlü olması gerekmektedir. Güçlü bir bürokrasi ise yoksul toplumların harcı değildir. Bu nedenle rüşvet bürokrasiye açık bırakılmış ve meşru bir kurum haline getirilmiştir

Böylece bürokrasiye kapağı atabilmiş her okumuş Çinli statüsü sayesinde büyük servetler elde etmiş ve bunları statüsünü kazanmasında kendisine yardımcı dokunmuş toprak aristokrasisine aktarmıştır. Böylelikle bürokrasiden elde edilen gelir toprağa yatırılmış, karşılık olarak da aile artan servetini yeni bürokratların

yetişmesinde kullanmış. Bu nedenle Çinde makamla servet arasında güçlü bir bağ kurulmuş oluyor. Bürokrasiden doğan ve yaşamadan bağımsız hareket edememiş ve İngilterede olduğu gibi parlamanter demokrasiye geçişin ana koşullarının ilki olan mutlakiyeti sınırlama görevini gerçekleştirememiştir.

2) Parlamanter demokrasinin ikinci ana koşulu olan toprak soyluların ticari tarıma geçmeleri Çinde gerçekleşmedi. Buna nesine güçlendirilmesini gösterebiliriz. Çinde köylüyü toprağa çekmek için, çıkar birliği yapmakta olan toprak soylularla bürokrasi, endüstrileşmeyi önlemişler. Öte yandan nüfus artışında desteklemişler. Ticari tarıma dönüşü engelleyen bu başlıca çabalar toprağın değerini arttırmak üzere yapılmış. Nüfus arttıkça toprağın değeri artmakta ve bu nedenle de toprak soylu daha fazla rant alabilmektedir. İnsanların toprağa çekilmesi ile tenhalaşan kentler üretimin yöneleceği pazarlar yaratmamakta ve kapalı köy ekonomileri için yapılan üretim hiç bir zaman ticari tarıma yönelecek güçleri gerçekleştirmemektedir.¹⁴

3) İkinci demokratik ana koşul olan toprak aristokrasisinin ticari tarıma dönebilmeside yukarda gösterilen nedenlerle gerçekleşmemiş ve Çinde toprak soylularla burjuvazi arasında bir koalisyon geçte olsa gerçekleşerek parlamanter demokrasiyi engelleyen üçüncü unsur olmuştur. Merkezi bürokrasinin koruduğu toprak aristokratının tarımsal üretimle hiçbir ilgisi yoktu. O yalnızca köyünde oturuyor ve payına düşen üretimi genellikle köyünde tüketiyordu. Bu açıdan Çin toprak elitinin Japon toprak elitinden çok farklı olduğunu görmekteyiz. Japonyada toprak eliti merkezde ve büyük kentlerde oturmak zorunluğunda olduğundan Japonyada kentlerde bir ticari sınıfın doğmasına yardımcı olmuştur.

Ayrıca batı anlamında bir ticari sınıfın doğmamasıda bürokrasinin ticaretten daha çekici olmasıydı. Sarayda hiç olmazsa haremsel ağası olarak görev almak isteyen Çinli tüccarların kendilerini seve seve hadım ettirebilmeleri ilginçtir.¹⁵ Batı Avrupada toprak soylularla mutlakiyetçi hükümdarlar arasındaki çatışmada toprak soylulara müttefik olan bir ticari burjuvazi, merkeze bağlı kalan

(14) Marx toprağa olan bu kesif akıma batılıların sebep olduğunu iddia eder. Marxistler Hindistanda olduğu gibi, batı emperyalizminin bir açık pazar ülkesi haline sokmak istediği Çinde endüstrileşmeyi engellemiş ve halkın toprağa akmasını sağlamıştır, görüşündedirler.

(15) Moore, *op. cit.*, s. 175.

ve ticari tarıma dönemeyen bir toprak soylular sınıfı nedeniyle Çinde yaratılamamıştı. Amacın köylüyü toprakta tutmak olduğu bir ortamda şehirler تنها ve pazarlardan yoksun kalmış ve köylü ürettiğini ancak kendi tüketen bir duruma indirgenmişti. Ticari kapital gelişmeyince endüstriye de geçilemedi. Öte yandan merkezle toprak eliti çıkar birliği yaptığından endüstriyide teşvik etmiyorlardı. Endüstri geliştiği takdirde toprak eliti ve onun bir parçası olan bürokrat ekonomik temellerini yitireceklerdi.

Bu arada Çinin Batıya açılışı bu toprak eliti ve bürokrat ikilişi için çok yıkıcı oldu. 1842 deki Afyon savaşları sonucu, özellikle Çin'in kıyı bölgelerinde kökü dışarda bir komprador sınıfı duruma hakim olmaya başladı. Batı sömürüsü merkezi giderek zayıflatır ve gümrüklere el koyarken Çinde merkez, vergileri düzenleme yoluna bile gidememekteydi. Vergileri arttırılmış ya da düzlenmiş bir Çin'de bürokrat rüşvet namına bir şey alamıyacağı için başka bir yol tercih edildi ve imtihan usulü kaldırılarak merkeze gelir sağlamak amacıyla makam satışına gidildi. Bu uygulama toprak elitini merkezdeki bürokrat tabanından ayırdı ve savunmasız kalan toprak sahipleri kendi vergilerini kendileri toplamaya başladılar. Kırsal Çinde böylesine bir orman kanunu sürerken kentlerde de batı etkisiyle yeni güçlenmeye başlayan ticari ve endüstriyel sınıflar sol akımlar karşısında dayanacak bir destek aramaktaydılar. Koumintang'ın kırsal Çinde asayişi sağlamasından ve ulusal birliği kurmasından sonra toprak elitide bir sol programın korkusunu çekmekteydi. Nihayet kırsal elitler ve şehirlerdeki burjuvazi Çankayşek'in de zorlaması ile çıkar koalisyonu yaptılar ve faşist bir yönetime geçişi sağladılar.

Koumintangın Çini reaksiyoner bir yoldan modernleştirme çabaları başarısızlıkla sonuçlandı. Çinde kapitalist modernleşmenin reaksiyoner ya da demokratik türleri gerçekleşemedi. Bunun nedeni ise tümüyle Çin köylüsünün sınıfsal niteliklerinde yatmaktadır.

Köylü Devrimlerini Yaratan Nedenler

Barrington Moore, modernleşmeye giden üçüncü yol olarak gösterdiği komünist devrimin temelindeki ana unsurun da köylü hareketleri olduğunu söylemektedir.¹⁶ Bu nedenle Çindeki köylü hareketlerinin iç dinamiğini incelerken, Çinde reaksiyoner bir yönetimin işlemeyişinin nedenlerini de saptamış olduğu iddiasındadır.

(16) *Ibid.*, s. 453.

Bu iddiaya göre köylü sınıfının ve başarı kazanmasının üç nedeni vardır.

1) *Köylü - Toprak soylu ilişkileri :*

Köylü toprak soylu ilişkisinin güçlü olduğu yerlerde köylü ayaklanmaları zayıftır. İngiliz örneğinde olduğu gibi köylüleri şehirlere sürece kadar güçlü bir toprak soylular sınıfı, yada Japon örneğinde olduğu gibi örf ve adete dayanarak ve tutucu bir iş bölümü türü yaratarak köylüyü kendine itaate zorlayan bir toprak eliti köylü ayaklanmalarının başarılı olmasını engeller. Almanyadaki Junkerlerin toprak kölesi yaptıkları köylüler de kendilerinde baş kaldıracak gücü bulamamışlardı. Çünkü Fransada olduğu gibi kendilerine müttefik olabilecek güçte şehirler yoktu. Ancak Güney ve Batı Almanya prensliklerinde gelişen bir burjuva şehir hayatı Almanyanın bu bölgelerinde küçük toprak sahibi olan, nisbeten özgür köylülerine müttefik olabilmiş ve kanlı Bauernkrieg (1524-1525) gerçekleşebilmişti. Ticari tarıma yönelemiyen ve Junkerler gibi köylüyü toprak kölesine çeviremeyen Güney ve Batı Almanya toprak soyluları yaşantılarını yeni vergiler salarak sürdürmek istemişlerdi. Üretiminin çoğunu asalak toprak elitine kaptıran küçük köylünün ayaklanmaktan başka çıkar yolu kalmamıştı. Aynı örneği Fransada da görüyoruz. Demek oluyor ki :

- a) Toprak soyluların ticari tarıma dönemedikleri yerlerde,
- b) Toprak soyluların köylü sınıfını tarih sahnesinden kaldıramadığı yerlerde,
- c) Toprak soyluların asalak olarak yaşayıp köylüyü vergilerle sömürdükleri yerlerde,
- d) Bütün bu koşullar altında köylüyü toprak soyluya itaate zorlayan törelerin olmadığı yerlerde köylü ayaklanmaları olur. Bu ayaklanmaların başarılı olabilmesi için Barrington Moore diğer iki neden öne sürmektedir.

2) *Köylü Dayanışması :*

Köylü ayaklanmalarında başarı nedeninin ilki köylü sınıfı içindeki solidaritedir. Çeşitli etnik ve dil bölünmelerine uğramış, kast idaresi altında parçalanmış Hindistanda böyle bir solidarite bulmak olanaksızdır. Ama Çin ve Japonyada kültür ve dinin etkisi bir yandan, köylünün ticari tarıma geçememesi öbür yandan otorite kalıplarını değiştirmemiş ve köylü bu ülkelerde üretimdeki iş bölümünde etkisiyle parçalanmamış bir bütün olarak kalmıştır. Köy-

lü sınıfının yok edildiği İngilterede ya da ticari tarıma yönelmiş Fransız varlıklı köylüsü arasında bu anlamda bir solidarite bulunmamaktadır.

3) Ani Çöküntü :

Moor'a göre tarihte devrimci eylemlerin kaynağını köylüler meydana getirmişlerdir.¹⁷ Mutlakiyetçi kralların ve aristokratların vergileriyle yıpranan köylüler, bazı yerlerde gerçekleşmesine kendilerinininde yardım ettikleri burjuva devrimleriyle büsbütün yoksullaşmışlar, topraklarını da kaybedip şehirlere sürülürken radikal devrimci fikirlerin ve eylemlerin öncüleri olmuşlardır. Ama bu köylü çöküşü batıda tedrici olmuş, reformlarla hafifletilmiş, köylülerin temelinde buldukları yeni doğan sınıflar başka çıkarların savaşını verir olmuş ve karşı güçlerle yaptıkları meşruiyet savaşları parlamenter sistemin kalıpları içinde uzlaşmayla sonuçlanmıştır. Parlamenterizmin gerçekleşemediği yerlerde ise burjuva toprak soylu koalisyonunun getirdiği reaksiyoner kurumlara tabi olarak yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Fakat yukarda da belirttiğimiz ilk iki neden içerisinde topladığımız unsurların varlığı halinde ani bir çöküntü, başlamış olan köylü hareketlerini başarıya götüren son unsur olmuştur. Moore buna örnek olarak Çin köylüsünün Japon işgali ve mezalimi sonunda birden büyük bir çöküntüye uğramasını göstermektedir. Çin eliti Çin köylüsünü başı boş bırakmış ve Çinde zaten var olan köylü dayanışması komünistler tarafından ustalıkla kullanılarak komünist devrim gerçekleştirilmiştir. Komünistler Çinde kan bağlarına dayanan, geniş aile düzeyinde yapılan tarımı her aile birimine toprak dağıtarak yıkmışlardır. Eski itaat ve iş bölümü kalıplarının çöküşü toprak elitinin egemenliğine son vermiş çıkarlarını savunacak güce erişip baskıdan kurtulan köylüler devrimi yapmışlardır.

Hindistan Modeli

Hindistanın ne parlamenter, ne reaksiyoner ne de devrimci olan bir modernleşme örneği var. Burada Hint modeline eğilmemizdeki yarar şimdiye kadar değinilmiş olan modernleşme türlerinde öne sürülen hipotezleri tekrar sınamaktır.

Hindistanda tam bir burjuva demokrasisine geçiş olmamıştır. Çünkü Moor'un demokratik modernleşme geçiş sağlayan üç koşulundan ancak bir koşulu gerçekleştirmiştir.

(17) *Ibid.*, s. 498 - 508.

1-2) Mutlakiyetin Sınırlanması ve Ticari Tarım Yöneliş :

Gerek Moğollar zamanında gerekse de İngiliz idaresi sırasında mutlakiyet sınırlanamamış ve bu nedenle özgür kapitalist tarıma geçiş mümkün olmamıştır. Asya Tipi Üretim Tarzı ile tarım yapılan Moğollar zamanında güçlü bir merkez ve askeri bürokrasi «Zamindar» denilen beyler aracılığı ile devletin çıplak mülkiyetinde toprakları işleyen hint köylüsünü vergilemişler ve merkezi bu vergilerle beslemişlerdir. Topraklarda yarıcı gibi çalışan köylü ticari tarıma dönememiş ve kendi ürettiğini kendi tüketir bir düzeyde kalmıştır. Ayrıca fazla güçlenip etken duruma gelememesi için değiştirilen zamindarlar her buldukları yerde hem yolsuzlukların ana kaynağı olmuşlar hem de kendilerine miras hakkı tanınmadığından ellerindeki serveti lükse harcayıp bir kapital birikimi olanağını yitirmişlerdir. Bir kapitalist kırsal sınıf yaratmayan bu kurum İngiliz işgali sırasında korunmuş ve İngilizler Zamindarları kendilerine bağlı birer toprak ağası yapmışlardır. Köylüsünden aldığı verginin 9/10 unu İngilizlere verip 1/10 ini kendisi alan işbirlikçi zamindarlar gelirlerini arttırmak için çorak hint topraklarının tarıma elverişli bir hale getirilmesine de mani oldular. Az miktardaki topraklar nüfus arttıkça değerlendirildi ve daha fazla rant getirir hale dönüştü. Hint vergi sistemi Japonyadaki aksine üretim arttıkça arttığı için köylü rantını ödemede daha fazla güçlük çekiyor ve ticari tarıma dönebilecek güce kavuşamıyordu.

Ayrıca İngiliz Endüstri Devrimi ve Hint pazarlarını istilâ eden İngiliz malları kentlerdeki el sanatlarını öldürdü ve şehirlerden toprağa doğru göçler başladı. Toprağın değeri arttıkça zamindarlar ve bazı tefeciler servetlerini yeni topraklara yatırdılar. Böylece Japonyada olmuş olduğu gibi, kentlerde yaşayan toprak eliti kanalıyla bir ticari ve endüstri kapitali doğmadı. Kırsal Hindistandan kazanılan para merkezlerde toplanmayıp tekrar kırsal hindistana dağıldı. Japonyanın aksine insanlar şehirlere değil toprağa koştular. Pazar ekonomisi olanakları zayıfladı ve güçlü bir burjuvazi doğmadı.

Pazar için üretim yapılmayınca ticari tarıma dönüşülemedi. Zamindarların ve İngiliz idaresinin mutlakiyetini yıkacak özgür bir kapitalist köylü ya da burjuva hareketi başlayamadı.

3) Burjuva - toprak eliti ilişkileri :

Böyle güçsüz bir burjuvazi ile olan toprak eliti ilişkilerinin Almanya ve Japonyada reaksiyoner rejimlere yol açtığını görmüştük. Hindistanda böyle bir reaksiyoner rejime geçişi engelleyen ve ağır

aksak işleyen bir parlamantarizmi yaratan koşul şehirlerdeki Hint iş çevreleri yani burjuvazisi ile toprak elitinin Almanya ve Japonya'nın aksine birleşmesi değil çatışması olmuştur. İngiltere Zamindarlardan ucuz ham madde almak için gümrük duvarlarını alçak tutunca ucuz batı mamulâtı karşısında bocalıyan Hint burjuvazisi İngilizlere ve zamindarlara cephe almış ve hint bağımsızlık uğraşısının temelinde bu çatışma yatmıştır.

Bu nedenle Japonya ve Almanyada köylüye karşı birleşen burjuvazi ve toprak eliti koalisyonu Hindistanda gerçekleşmemiş ve Zamindar zulmünden yakınan köylüyü de yanlarına alan burjuvazi Hindistanda toprak elitine karşı çıkmıştır. Böylece burjuva - köylü tabanına dayanan kongre partisi İngilizlerle işbirliği halindeki toprak elitine karşı çıkmış ve Hint bağımsızlığını elde etmiştir.

Burada sorulacak önemli bir soru durumu Çin köylüsünden daha güç olan Hint köylüsünün neden ayaklanmadığıdır?

Buna cevap olarakda Moore köylü hareketlerini başlatıp, başarıya ulaştıracak üç unsurdan :

- (a) Toprak eliti - köylü ilişkileri,
- (b) Dayanışma
- (c) Ani çöküntü;

ikisinin, dayanışma ve ani çöküntünün olmayışını göstermektedir.¹⁸

Yüzyıllar boyu yaşantılarından çok az şey değişmiş hint köylülerinin sınıfsal dayanışmalarının olmayışı, Hindistanda köylü hareketlerinin gerçekleşmemesinin ana nedenidir. Ticari tarıma yönelmeyip eski düzen koşullarını yıkamıyan köylü birde kast, etnik ve dil bölünmelerine uğrayınca dayanışmasını kaybetmiş ve kendini mistik bir hayatın içinde yitirmiştir. Çindeki geniş aile düzeni içindeki işbölümü ve dayanışma, ticari tarıma geçilememesi nedeniyle ilk zamanlarda toprak elitinin egemenliğini sağlıyan tutucu bir unsur iken köylünün birden başı boş kalması ve uğradığı ani çöküntü yüzünden iki taraflı kesen bir bıçak olmuş ve komünistlerin durumu iyi kullanmaları ile devrim gerçekleşebilmiştir.

(18) Hindistanda «ani çöküntü» nedeniyle yapılan köylü ayaklanmaları var. Örneğin 1860 da Bengaldeki ayaklanma. İngilizler kendi tekstil sanayi-leri için ucuz çivit üretimini köylüye zorla kabul ettirince açlık bühranı başlıyor. Bengal bölgesi ayaklanıyor. Ama Hint köylüsü arasındaki dayanışma yokluğu nedeniyle ayaklanma başarılı olmayacaktır.